

Περίπατοι κληρονομιάς στη Θεσσαλονίκη

ΔΗΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΚΕΝΤΡΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
Περιβάλλοντος και Πολιτισμού
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Heritage walks in Thessaloniki

CITY OF THESSALONIKI
THESSALONIKI HISTORY CENTRE

HELLENIC SOCIETY
for the Environment and Culture
THESSALONIKI SECTION

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΕΡΙΠΑΤΩΝ

Αθανασίου Φανή, Ζυγομαλάς Δημήτρης, Κονιόρδος Βασίλης, Μαρκή Ευτέρπη, Στεριώτου Ιωάννα.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Στεριώτου Ιωάννα, Κονιόρδος Βασίλης, Ζυγομαλάς Δημήτρης, Δραγούμη Ευγενία, Στεφανίδης Ανέστης.

Χάρτες – Υπόβαθρα

ΕΚΕΠΠ - ΕΚΕΧΧΑΚ Εθνική Χαρτοθήκη

Επιμέλεια: Πάρις Σαββαΐδης, Φωτεινή Παππά, Ιωάννα Παπαδοπούλου, Ελπίδα Δανιήλ.

Μετάφραση: Γλώσσημα & Βερχαΐμ

COPYRIGHT © 2009

ΔΗΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Περιβάλλοντος και Πολιτισμού

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ISBN 978-960-92592-5-5

Φωτογραφία Εξωφύλλου: Η παραλία της Θεσσαλονίκης με το υπήγλατο τραμ, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

TEXTS OF INDIVIDUAL WALKS

Fani Athanassiou, Dimitris Zygomalas, Vassilis Koniordos, Efterpi Marki, Ioanna Steriotou.

EDITING

Ioanna Steriotou, Vassilis Koniordos, Dimitris Zygomalas, Evgenia Dragoumi, Anestis Stefanidis.

Maps – Backgrounds

ΕΚΕΠΠ - ΕΚΕΧΑΚ National Map Library

Editorial team: Paris Savvaidis,

Foteini Pappa, Ioanna Papadopoulou, Elpida Daniil.

Translation: Glossima & Wehrheim

COPYRIGHT © 2009

CITY OF THESSALONIKI

THESSALONIKI HISTORY CENTRE

HELLENIC SOCIETY

for the Environment and Culture

THESSALONIKI SECTION

ISBN 978-960-92592-5-5

Cover Photograph: The seafront of Thessaloniki, with the horse-drawn tram, at the end of the 19th century.

Η Καμάρα σε ελαιογραφία του Πολύκλειτου Ρέγκου (1939).
The Arch of Galerius, in an oil painting by Polykleitos Rengos (1939).

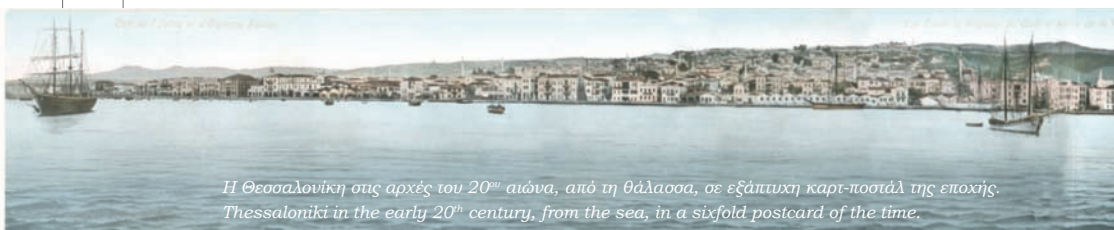
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χαιρετισμός Δημάρχου Θεσσαλονίκης.	8
Χαιρετισμός Προέδρου του Παραρτήματος Θεσσαλονίκης της Ελληνικής Εταιρείας.	10
Η Πόλη της Θεσσαλονίκης στο πέρασμα των αιώνων.	14
1 ^{ος} ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ Από την Παραλία και το Λευκό Πύργο, στο Συντριβάνι, στην Αγίου Δημητρίου και την Αγία Σοφίας.	34
2 ^{ος} ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ Από την Αγία Σοφία και την Αγίου Δημητρίου, στην Ίωνος Δραγούμη και την Παραλία.	72
3 ^{ος} ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ Από την Αγορά του Λιμανιού, στην Αγίου Δημητρίου, στα Δυτικά Τείχη και το Φρούριο Βαρδαρίου.	92
4 ^{ος} ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ Από τα Ανατολικά Τείχη και την Αγίου Δημητρίου, στις παρυφές της Άνω Πόλης – Ολυμπιάδος.	112
5 ^{ος} ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ Η Άνω Πόλη, από την Ολυμπιάδος, στα Τείχη της Ακρόπολης και στις παρυφές των Ανατολικών Τειχών.	128
6 ^{ος} ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ Η Ακρόπολη και το Επταπύργιο.	162
Η ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ Λιμάνι και παλιές βιομηχανίες στη Δυτική Θεσσαλονίκη. Η Ανατολική Θεσσαλονίκη. Η περιοχή των Πύργων.	170
Μουσεία Θεσσαλονίκης.	186
Βιβλιογραφία.	188

CONTENTS

Foreword by the Mayor of Thessaloniki.	9
Foreword by the President of the Thessaloniki Section of the Hellenic Society.	11
The city of Thessaloniki through the centuries.	15
WALK I From the seafront and the White Tower to Syntrivani, Aghios Dimitrios and Aghia Sophia Streets.	52
WALK II From Aghia Sophia and Aghios Dimitrios Streets to Ionos Dragoumi Street and the seafront.	82
WALK III From the port market to Aghios Dimitrios Street, the western walls and the Vardari Fort.	102
WALK IV From the eastern walls and Aghios Dimitrios Street to the lower edge of the Upper City – Olympiados Street.	120
WALK V The Upper City, from Olympiados Street to the walls of the Acropolis and the edge of the eastern walls.	144
WALK VI The Acropolis and the Eptapyrgio.	166
THESSALONIKI OUTSIDE THE WALLS The port and the old factories of western Thessaloniki. Eastern Thessaloniki. The Pyrgon district.	178
Museums of Thessaloniki.	187
Bibliography.	189

Η Θεσσαλονίκη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, από τη θάλασσα, σε εξάπτυχη καρτ-ποστάλ της εποχής.
Thessaloniki in the early 20th century, from the sea, in a sixfold postcard of the time.

Η πόλη που έκτισε ο βασιλιάς Κάσσανδρος το 315 π.Χ. ως νέα πρωτεύουσα του Μακεδονικού κράτους, η πόλη που πήρε το όνομα της γυναίκας του, αδερφής του Μεγάλου Αλεξάνδρου, η όμορφη νύμφη του Θερμαϊκού, η Θεσσαλονίκη, είναι μία από τις ιστορικότερες πόλεις του κόσμου. Για περισσότερους από 23 αιώνες υπήρξε αδιάκοπα μια πολυάνθρωπη μεγαλούπολη, οικονομικό, πολιτιστικό και πολιτικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής των Βαλκανίων και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, μεγάλο σταυροδρόμι πολιτισμών και εθνών. Η Θεσσαλονίκη αποτελούσε πάντοτε τον πόθο των ισχυρών της περιοχής, το μύλον της Έριδος για στρατηγούς και επίδοξους βασιλείς.

Η Θεσσαλονίκη έζησε πολλά και σημαντικά γεγονότα στο μακραίωνο βίο της. Αυτοκράτορες ισχυρούς και φιλόδοξους που προίκισαν την πόλη με όμορφα δημόσια κτίρια, εξαιρετικές εκκλησίες, αγορές, λουτρά, προστατευτικά τείχη, λιμάνια. Η πόλη έζησε καταστρεπτικούς πολέμους, εξεγέρσεις, αλώσεις, πυρκαγιές, αλλά και ημέρες και έργα δημιουργίας. Στη Θεσσαλονίκη κήρυξε τον Χριστιανισμό ο Απόστολος Παύλος και από αυτήν ξεκίνησαν το εκπαιδευτικό τους έργο οι Κύριλλος και Μεθόδιος.

Η Θεσσαλονίκη, για αιώνες, αποτέλεσε χώρο συνύπαρξης πολλών εθνοτήτων: εβραίοι, οθωμανοί, αρμένιοι, αλλά και άλλοι λαοί, μαζί με τους Έλληνες άφησαν στην πόλη το δικό τους στίγμα και διαμόρφωσαν την κοσμοπολίτικη της φυσιογνωμία. Οι κάτοικοι της Θεσσαλονίκης, σε ολόκληρη την ιστορική της διαδρομή, διακρίθηκαν στα γράμματα, τις τέχνες, το εμπόριο. Τα βυζαντινά Δημήτρια αποτελούσαν ένα μεγάλο εμπορικό και πολιτιστικό πανηγύρι για την ευρύτερη περιοχή, το οποίο αναβίωσε στη σύγχρονη εποχή με το Φεστιβάλ των Δημητρίων, αλλά και τη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης.

Στη σύγχρονη Θεσσαλονίκη, στις πλατείες και τους δρόμους της πόλης, στις περιφέρειες εκκλησίες της, στα τείχη και τα ιστορικά μνημεία, αλλά και στις γειτονιές, στην παραλία, τη θάλασσα και τα περίχωρα της πόλης, με ένα μαγικό τρόπο, αποτυπώνονται ανάγλυφα όλες οι μακραίωνες διαδρομές της πόλης και των ανθρώπων της. Μικρά και μεγάλα μυστικά, μηνύματα από άλλες εποχές, ιστορικές φιγούρες και μακρινά ίχνη συγκλονιστικών γεγονότων περιμένουν τον ιστοριοδίφη, το λάτρη του παρελθόντος, της παράδοσης, το σύγχρονο άνθρωπο που αναζητά στη συλλογική μνήμη της Θεσσαλονίκης πανανθρώπινες αξίες, έργα πολιτισμού και μηνύματα ειρήνης και αδελφότητας.

Η Θεσσαλονίκη είναι μια φιλόξενη πόλη και αναμένει με ανυπομονησία τους θαυμαστές της που επιθυμούν να ανακαλύψουν το πραγματικό της πρόσωπο.

Βασίλειος Παπαγεωργόπουλος

Δήμαρχος Θεσσαλονίκης

The city of Thessaloniki, built by King Cassandros in 315 BC as a new capital for the Macedonian state, was named after the king's wife, sister of Alexander the Great. Set on the shores of the Thermaic Gulf, Thessaloniki is one of the world's most historic cities; in more than 23 centuries of uninterrupted history it has been a major centre of population, a busy economic, cultural and political centre in the region of the Balkans and south-eastern Europe, an important meeting point for different cultures and peoples. It has always been a prize eagerly sought by powerful men in the region, coveted by generals and would-be kings.

Throughout its long life the city experienced many important events. It has seen powerful and ambitious emperors, who endowed it with fine public buildings, superb churches, markets, baths, fortifications and ports. The city has lived through calamitous wars, uprisings, siege, conquest and fire – but also through days of peace and prosperity in which the arts were able to thrive. Saint Paul preached the Christian message here, and it was from Thessaloniki that Cyril and Methodius launched their civilizing mission to the Slav peoples.

For centuries, Thessaloniki was home to many different ethnic groups – Jews, Ottoman Turks, Armenians and others. Alongside the native Greek population, they all left their characteristic mark on the city and helped shape its cosmopolitan character. Throughout their long history the people of Thessaloniki have made important contributions to the arts, literature and commerce. The Byzantine Demetria fair was a major commercial and cultural event for the whole region, which has been revived in modern times in the form of the Demetria arts festival and the International Trade Fair.

In modern Thessaloniki, the magical traces of its long history are everywhere to be seen: in the streets and city squares, the famous churches, the walls and historic buildings, the many different neighbourhoods, the seafront, the sea and the outskirts of the city. In every corner, secrets await the lover of history, echoes from the past, historical figures and the distant traces of great events – a feast for the historian, for those who revere the past and its traditions, and for contemporary man, seeking in the collective memory of the city universal values, works of art, messages of peace and fraternity.

Thessaloniki is the most hospitable of places – and its people look forward to welcoming all those visitors who wish to discover the true face of the city.

Vassilios Papageorgopoulos
Mayor of Thessaloniki

*Η Θεσσαλονίκη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με τα ανατολικά τείχη, σε τετράπτυχη καρτ-ποστάλ της εποχής.
Thessaloniki in the early 20th century, with the eastern walls, in a fourfold postcard of the time.*

Οι πολιτιστικοί περίπατοι που παρουσιάζονται στην έκδοση αυτή αποτελούν μία μοναδική ευκαιρία για την προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς της Θεσσαλονίκης στους κατοίκους της, αλλά και στους επισκέπτες της. Αυτό ήταν το προϊόν της συνεργασίας ανάμεσα στο Δήμο Θεσσαλονίκης και το Παραρτήμα Θεσσαλονίκης της Ελληνικής Εταιρείας Περιβάλλοντος και Πολιτισμού. Στόχος της ήταν η γνωριμία με τη μακρόχρονη ιστορία και το ρόλο που διαδραμάτισε η πόλη μας, ιδιαίτερα την περίοδο των Μακεδόνων Βασιλέων, των Παλαιοχριστιανικών και Βυζαντινών χρόνων, καθώς και τη νεότερη περίοδο που ακολούθησε εκείνη των Οθωμανικών χρόνων με συνυπάρχουσες διαφορετικές κοινότητες, πολιτιστικές αξίες, έθιμα και θρησκείες.

Οι περίπατοι αυτοί προσφέρουν στον επισκέπτη της Θεσσαλονίκης τη δυνατότητα να γνωρίσει μέσα από τη διαχρονική τους εξέλιξη τους δρόμους, τις πλατείες και τις πολυπολιτισμικές γειτονιές της πόλης.

Το Παραρτήμα Θεσσαλονίκης της Ελληνικής Εταιρείας, το οποίο δραστηριοποιείται από το 1991 στην πόλη μας και το οποίο αγωνίζεται για την προστασία και την ανάδειξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και του περιβάλλοντος, στεγάζεται εδώ και επτά χρόνια στο διατηρητέο κτίριο, ιδιοκτησίας του Δήμου Θεσσαλονίκης, στην οδό Επιμενίδου 19 στην Άνω Πόλη Θεσσαλονίκης.

Κύριος συντελεστής της συλλογικής μας αυτής προσπάθειας υπήρξε η Πρόεδρος της Αρχιτεκτονικής Επιτροπής του Παραρτήματος Θεσσαλονίκης, Δρ Αρχιτέκτων Ιωάννα Στεριώτου, η οποία με τη συσσωρευμένη γνώση της και τη μακρόχρονη εμπειρία της κατόρθωσε, με τη συνεργασία των επιστημόνων Φανής Αθανασίου, Δημήτρη Ζυγομαλά, Βασίλη Κονιόρδου και Ευτέρπης Μαρκή, να ζωντανέψει, μέσα από τα κείμενα του οδηγού, τα ιστορικά ίχνη της πόλης.

Η στενή συνεργασία με το Δρ. Αντώνη Σατραζάνη, Προϊστάμενο του Κέντρου Ιστορίας του Δήμου Θεσσαλονίκης και τους, Ευγενία Δραγούμη και Ανέστη Στεφανίδη, επιστημονικούς συνεργάτες του Κ.Ι.Θ., η θερμή ανταπόκριση που βρήκαμε στο πρόσωπο του Αντιδημάρχου Πολιτισμού-Νεολαίας, Βασίλη Γάκη και βεβαίως η πλήρης κάλυψη στο εγχείρημα μας αυτό, που μας παρείχε η προσωπική βούληση του Δημάρχου Θεσσαλονίκης, Βασίλη Παπαγεωργόπουλου, συνετέλεσαν ώστε να επιτευχθεί η επιδιωκόμενη ποιοτική και ολοκληρωμένη αυτή έκδοση σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Ιδιαίτερα ευχαριστούμε τον Καθηγητή Πάρι Σαββαΐδη, Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Κέντρου Επικοινωνίας Πληροφόρησης & Πολιτισμού, Εθνικού Κέντρου Χαρτών & Χαρτογραφικής Κληρονομιάς – Εθνικής Χαρτοθήκης, καθώς και τη Φωτεινή Παππά, την Ιωάννα Παπαδοπούλου και την Ελπίδα Δανιήλ, συνεργάτες του Κέντρου.

Η συνεισφορά των παραπάνω συνεργατών συνετέλεσε ώστε η έκδοση αυτή μέσα από τους προτεινόμενους περιπάτους να προσφέρει μια μοναδική ευκαιρία στον επισκέπτη να αναπλάσει την εξέλιξη και την ιστορική διαδρομή της Θεσσαλονίκης.

Βασίλης Κονιόρδος

Πρόεδρος Παραρτήματος Θεσσαλονίκης Ελληνικής Εταιρείας

The cultural walks that we present in this guide provide a unique opportunity to promote the cultural heritage of the city – both for local people and visitors. They are the result of a collaboration between the City of Thessaloniki and the Thessaloniki Section of the Hellenic Society for the Environment and Culture. The intention was to offer an introduction to the long history of the city and the role it has played in various historic events, particularly during the period of the Macedonian rulers, the early Christian and Byzantine eras and the more modern periods, following the centuries of Ottoman rule, when the city was home to so many different communities, co-existing in relative harmony, each with its own cultural values, customs and faith.

The walks will allow the visitor of Thessaloniki to explore the streets and squares of the city and its multicultural neighbourhoods, while acquiring an understanding of the history which has shaped them.

The Thessaloniki Section of the Hellenic Society, which has been active in the city since 1991 and campaigns to protect and promote our cultural heritage and environment, has had its offices for the last seven years in a listed building owned by the City Council, 19 Epimenidou Street in the Upper City.

The prime motivator in this collective project has been the Chairman of the Architectural Committee of the Thessaloniki Section, Dr. Ioanna Steriotou, who has brought a wealth of knowledge and many years of experience to the undertaking, and has been assisted by the specialists and scholars Fani Athanassiou, Dimitris Zygomalas, Vassilis Koniordos and Efterpi Marki in the task of rekindling the city's historical paths through the texts in this guide.

It has only been possible to produce this book so quickly and to such a high standard thanks to our close cooperation with Dr. Antonis Satrazanis, Head of the City of Thessaloniki History Centre, as well as Evgenia Dragoumi and Anestis Stefanidis, academic associates of the History Centre. We have also had keen support from the Deputy Mayor for Culture and Young People, Vassilis Gakis, and of course the invaluable personal interest in the project of the Mayor of Thessaloniki, Vassilis Papageorgopoulos.

Special thanks are due to Professor Paris Savvaids, President of the European Centre for Communication, Information and Culture, the National Centre for Maps and Cartographic Heritage – National Map Archive, as well as Foteini Pappa, Ioanna Papadopoulou and Elpida Daniil, associates of the Centre.

Thanks to the contribution of all those mentioned above, we are confident that this book and the walks it describes will allow the visitors of Thessaloniki to recreate for themselves the long and fascinating history of our city.

Vassilis Koniordos

President of the Thessaloniki Section of the Hellenic Society

Ψηφιδωτό του 7^{ου} αιώνα, στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου, με θέμα
“Ο Άγιος Δημήτριος με δύο παιδιά”.

Mosaic of the 7th century, in the church of Aghios Dimitrios, featuring
“Aghios Dimitrios with two children”.

Κατεβήκαμε λοιπόν στην ξακουστή Θεσσαλονίκη πριν αρχίσει η γιορτή του μάρτυρα Δημητρίου...Και αφού προσήλθαμε στις εκκλησίες και στους ναούς και αποδώσαμε την οφειλόμενη τιμή, μετά συχνάζαμε στην πανήγυρη που σήνεται έξω από τις πύλες της πόλης. Αρχίζει η πανήγυρη έξι μέρες πριν από τη γιορτή και τελειώνει αμέσως την επομένη... Τα Δημήτρια λοιπόν είναι μια γιορτή, όπως ακριβώς τα Παναθήναια στην Αθήνα και τα Πανιώνια στη Μίλητο· είναι η πιο μεγάλη γιορτή των Μακεδόνων. Συρρέουν σ' αυτήν όχι μόνο πλήθη εντοπίων και ιθαγενών αλλά και ποικίλα πλήθη από τους απανταχού Έλληνες, διάφορα γένη Βουλγάρων που κατοικούν ανάμεσα στο Δούναβη και τη Νότια Ρωσία, Καμπανών, Ιταλών, Ιβήρων, Πορτογάλων και Κελτών που ζουν πέρα από τις Άλπεις· για να μην πολυλογώ τα παράλια του Ωκεανού στέλνουν στη γιορτή του μάρτυρα ικέτες και θεωρούς· τόσο μακριά απλώνεται η φήμη του στην Ευρώπη.

Τιμαρίων
β' μισό του 12^{ου} αιώνα
εκδ. R. Romano, Napoli 1974
Μετάφραση: Β. Νεράντζη-Βαρμάζη

We made our way, then, to the celebrated city of Thessaloniki, before the festival of the martyr Dimitrius was due to begin... And after we had been to the churches and worshipped in seemly manner, we went down to see the fair that is held outside the city gates. It begins six days before the feast day of the saint and ends on the day after... The Demetria, then, is a fair just like the Panathinaia in Athens or the Panionia in Miletus; it is the biggest festival of the Macedonians. It attracts in large numbers not just local people but a varied host of Greeks from many parts, Bulgarians of various tribes living in the region between the Danube and southern Russia, Campanoi, Italians, Iberians, Portuguese and Celts from beyond the Alps; in short, all the shores of the Ocean send their pilgrims and ambassadors to the great feast of the Martyr, so great is his fame across Europe.

Timarion
2nd half of 12th century
Pub. R. Romano, Naples 1974

Ζωγραφική απεικόνιση της εντός των τειχών πόλης, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, σε τετράπτυχη καρτ-ποστάλ.
 Painting depicting the intra muros city, in the late 19th century, from a fourfold postcard.

Η ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΣΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Η Θεσσαλονίκη, πολυάνθρωπη και πολυπολιτισμική, λιμάνι σημαντικό της Μεσογείου, έχει το προνόμιο μιας ιστορικής και πολιτιστικής πορείας συνεχούς και αδιάσπαστης, από την εποχή της ίδρυσής της έως τη σύγχρονη, παρά τις δραματικές συγκυρίες που έτυχε να ζήσει αρκετές φορές στο μακρό βίο της.

Η Θεσσαλονίκη, σύμφωνα με τις επικρατέστερες απόψεις, ιδρύθηκε στην καρδιά του Θερμαϊκού κόλπου, από το βασιλιά της Μακεδονίας Κάσσανδρο, γύρω στα 316 / 315 π.Χ., συγκεντρώνοντας τους κατοίκους εικοσιέξι οικισμών από την ευρύτερη περιοχή, δίδοντας σ' αυτήν το όνομα της συζύγου του και αδελφής του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Οι *τούμπες* και οι *τράπεζες* που βρίσκονταν στο άμεσο περιβάλλον της ελληνιστικής Θεσσαλονίκης, έχουν αποδειχθεί πλούσιες μαρτυρίες συνεχούς κατοίκησης, συγκεντρωμένης και οργανωμένης ανθρώπινης παρουσίας στην περιοχή από τη νεολιθική ακόμη περίοδο. Η Θέρμη πιθανόν αποτελούσε τον πυρήνα αυτού του συνόλου. Οι αρχαιολόγοι δεν συμφωνούν ως προς τη θέση της Θέρμης, αλλά μία από τις πιθανότητες θα μπορούσε να είναι ο αρχαίος

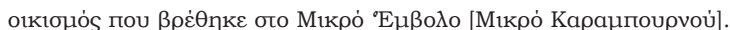

THE CITY OF THESSALONIKI THROUGH THE CENTURIES

Thessaloniki, one of the most populous and multicultural of the port cities of the Mediterranean, can look back on an uninterrupted history of many centuries – punctuated with turbulent and dramatic events, but continuing without a break from its foundation to the present day.

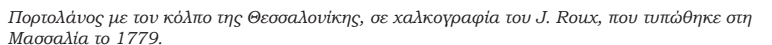
Most scholars agree that Thessaloniki was founded by Cassandros, King of Macedonia, in around 316-315 BC. The new city, located in a central position on the Thermaic Gulf, brought together the people of twenty-six settlements from the surrounding area, and was named after the wife of Cassandros, sister of Alexander the Great. The burial mounds found in the immediate vicinity of Hellenistic Thessaloniki have yielded rich testimony of continuous and organized human occupation from as early as the Neolithic period. The nucleus of the local settlements was probably Thermi, on whose precise location archaeologists cannot agree, though it may be identified with the ancient settlement revealed at Mikro Emvolo (Mikro Karabournou).

The new city evolved rapidly into the metropolis of the Macedonian

Γρήγορα η νέα πόλη έγινε η μητρόπολη της Μακεδονίας. Όλα τα θέματα που αφορούν της ελληνιστική Θεσσαλονίκη και την έκταση του οχυρού περιβάλλον της, παραμένουν ακόμη προβλήματα ανοικτά στην αρχαιολογική έρευνα. Εξάλλου, πρόσφατες μελέτες για την πολεοδομική δομή στο κέντρο της αρχαίας πόλης αποδεικνύουν την ύπαρξη μεγάλων δρόμων, προσανατολισμένων από βορρά-νότο και ανατολή-δύση, που είναι κάθετοι μεταξύ τους, περικλείοντας μεγάλα οικοδομικά τετράγωνα. Δεν έχουν διασωθεί ίχνη, ούτε του λιμανιού της ελληνιστικής περιόδου, ούτε του παλατιού εκείνης της εποχής. Αντίθετα, το Φόρουμ-Αγορά της πόλης, αποδεικνύεται ότι βρισκόταν στο κέντρο της σημερινής πόλης, ακριβώς στον ίδιο τόπο με τη ρωμαϊκή Αγορά, η οποία έχει ανασκαφεί σε μεγάλο βαθμό. Η Θεσσαλονίκη, ίσως η σημαντικότερη στρατιωτική βάση στο βασίλειο του Κασσιανδρού και το μεγαλύτερο εμπορικό λιμάνι στο βόρειο ελλαδικό χώρο, ήταν μία πόλη με διεθνή φήμη και χαρακτήρα, φιλοξένησε μεγάλο αριθμό ξένων κατά την περίοδο εκείνη και έγινε το πλέον διάσημο, κυρίως θρησκευτικό, κέντρο του Ελληνισμού.

Μετά τη στρατιωτική κατάκτηση της Μακεδονίας από τους Ρωμαίους (146 π.Χ.), η πόλη δεν έχασε τη σημασία της στην περιοχή κατά τα χρόνια που ακολούθησαν. Καλά οχυρωμένη στο μυκό το Θερμαϊκό κόλπου, στις ρίζες του βουνού Κισσός και σε μία προνομιούχα θέση για το εμπόριο μεταξύ Ανατολής-Δύσης και Βορρά- Νότου, με τέσσερα ποτάμια στο άμε-

Portolan chart showing the bay of Thessaloniki, in a copper engraving by J. Roux, printed in Marseilles in 1779.

region. Many questions concerning Hellenistic Thessaloniki and the extent of its surrounding fortifications remain unanswered and await further archaeological research. Recent studies of the urban plan of the centre of the ancient city have shown the existence of large streets oriented from north to south and east to west, at right angles to one another and forming substantial blocks of construction. No trace has remained of either the Hellenistic port or palace. However, we do know that the forum was situated at the centre of the modern city, on the same site as the later Roman forum, which has been extensively excavated. Perhaps the most important military base in the kingdom of Cassandros, and the largest commercial port in the northern Greek region, Thessaloniki was a city of international reputation and character, home to a large number of foreigners in the Hellenistic period. It was also to become the best-known religious centre of the Greek world.

There was no decline in the city's importance following the military conquest of Macedonia by the Romans (146 BC). Enjoying a well-defended location within the Thermaic Gulf, at the foot of Mt. Kissos and with a privileged position for east-west and north-south trade, with four rivers in its immediate vicinity and a safe harbour, set on one of the most important roads of the time, the Via Egnatia, Thessaloniki remained an important economic and administrative centre within the Roman Empire.

There is little evidence - and that not fully confirmed - of the first Ro-

*Λεπτομέρεια ανάγλυφου στην Αψίδα του Γαλερίου (Καμάρα).
Detail of relief from the Arch of Galerius (Kamara).*

σο περιβάλλον της, κυριαρχούσε με το ασφαλές λιμάνι της πάνω σε έναν σημαντικότερο δρόμο των οδικών δικτύων της εποχής, την Εγνατία οδό. Η Θεσσαλονίκη παρέμεινε και στο πλαίσιο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ένα οικονομικό και διοικητικό κέντρο.

Οι ενδείξεις για την πρώτη ρωμαϊκή φάση των τειχών της Θεσσαλονίκης είναι πολύ λίγες και όχι απόλυτα επιβεβαιωμένες. Η άμυνα της πόλης πιστεύεται ότι ενισχύθηκε κατά την περίοδο της ύστερης ρωμαϊκής Δημοκρατίας. Πάντως η κατασκευή της Χρυσής Πύλης, η οποία υψωνόταν στη θέση-περιοχή της πλατείας Δημοκρατίας (Βαρδαρίου), ήταν πιθανότατα θριαμβικό τόξο για τους νικητές Οκταβιανό και Μάρκο Αντώνιο στη μάχη των Φιλίππων (42 π.Χ.) και πρέπει να κατασκευάστηκε τότε. Επίσης είναι σχεδόν βέβαιο, ότι η ρωμαϊκή οχύρωση της πόλης συμπληρώθηκε πριν από την ίδρυση του γαλεριανού συγκροτήματος (ανάκτορα, θριαμβικό τόξο-Καμάρα και Ροτόντα), στον ανατολικό τομέα της Θεσσαλονίκης (298/311 μ.Χ.). Κατά την οργάνωση της λεγόμενης Τετράρχιας, μετά την άνοδο του αυτοκράτορα Διοκλητιανού, η Θεσσαλονίκη υπήρξε έδρα του τμήματος της Τετράρχιας που περιλάμβανε τη Βαλκανική χερσόνησο, έδρα του ενός τετράρχη, του Γαλέριου Βαλέριου Μαξιμιανού. Η πόλη άνθισε ακόμη μία φορά και απέκτησε εξέχοντα χαρακτήρα με μεγάλη οικοδομική δραστηριότητα. Το ρωμαϊκό λιμάνι [Εκκλησιαστική Σκάλα] πρέπει να βρισκόταν στον ίδιο άξονα με το ανακτορικό συγκρότημα του Γαλερίου, στην παραλία, στα δυτικά της θέσης, όπου υψώθηκε ο Λευκός Πύργος αιώνες αργότερα. Είναι αυτή η περίοδος, κατά την οποία οριστικοποιούνται τα όρια της περιτειχισμένης πόλης, με την ανακατασκευή των ανατολικών τειχών, όρια που διατηρούνται ως το τέλος του 2^{ου} μισού του 19^{ου} αιώνα. Τα τείχη αυτά έγιναν ακριβώς έξω και σε επαφή με τον υπόδρομο και στο τμήμα από το Λευκό Πύργο έως και την οδό Αγίου Δημητρίου.

Από τον 4^ο αιώνα μ.Χ., ως το 1430 με την κατάληψή της από τους Οθωμανούς, η Θεσσαλονίκη, «συμβασιλεύουσα» και δεύτερη πόλη του Βυζαντίου, στήριξε την αυτοκρατορική πολιτική στο ευρωπαϊκό τμήμα της αυτοκρατορίας, έπαιξε έναν ηγετικό ρόλο στο βαλκανικό χώρο, στο επίπεδο της πνευματικής και καλλιτεχνικής παραγωγής και με την αυτοδύναμη, πολλές φορές, πνευματική και κοινωνική πορεία της, αποτέλεσε πρωτοπορία στη διανόηση και στη θεολογική σκέψη της εποχής.

Τη ζωτικότητα και τη δυναμική της βυζαντινής πόλης δεν ανέκοψαν ούτε οι αντιξοές ιστορικές συνθήκες που εμφανίζονταν συχνά κατά τη διάρκεια των 1100 χρόνων της ιστορικής διαδρομής του Βυζαντίου. Αλληπάλληλες πολιορκίες των Αβαροσλάβων τον 7^ο και 8^ο αιώνα, των Σαρακηνών τον 10^ο αιώνα, των Βουλγάρων στη συνέχεια, των Νορμανδών και των Φράγκων από τη Δύση, καθιστούν την πόλη επίκεντρο των πλέον σημαντικών στρατιωτικών επιχειρήσεων της εποχής, δεν κατορθώνουν όμως να ανακόψουν την πολιτιστική της εξέλιξη, που φθάνει σε ένα πολύ υψηλό επίπεδο στα χρόνια των Παλαιολόγων. Από τον 9^ο αιώνα ο εκχριστιανισμός των Σλάβων από τους Θεσσαλονικείς αδελφούς Κύριλλο και Μεθόδιο και η δημιουργία αλφαβήτου για τη γραφή της γλώσσας τους, αποτελούν την αρχή της πολι-

man phase of the city walls. It is believed that the city's fortifications were strengthened towards the end of the republican era. We can be fairly certain that the Golden Gate, which stood on the site of what is now Plateia Dimokratias (Vardari), was constructed as a triumphal arch for Octavian and Mark Antony after their victory at Philippi in 42 BC. It is also generally agreed that the Roman fortifications of the city were added to before the construction of the Galerian complex (palace, triumphal arch and Rotonda), in the eastern section of the city (298-311 AD). When Diocletian established the Tetrarchate, or system of four rulers, Thessaloniki was made capital of the section of the Empire comprising the Balkan peninsula and administered by one of the four Tetrarchs, Galerius Valerius Maximianus. The city enjoyed renewed prosperity during this period and rose to new prominence, with a marked increase in building activity. The Roman port (Ekklesiastiki Skala) must have been located on the same axis as the palace complex of Galerius, somewhere on the seafront to the west of the site where the White Tower was to stand many centuries later. This is the period during which the boundaries of the walled city acquired their final form, with the reconstruction of the eastern walls. These boundaries would remain in place until the end (2nd half) of the 19th century. The eastern walls were built just outside, and abutting on to, the hippodrome, along the line from the White Tower up to Aghiou Dimitriou Street.

Το άγαλμα του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην παραλία της Θεσσαλονίκης, φιλοτεκνημένο από τον Ενώγγελο Μουστάκα, το 1974.

The statue of Alexander the Great on the seafront of Thessaloniki, produced by Evangelos Moustakas, in 1974.

τιστικής ακτινοβολίας της πόλης στο σλαβικό κόσμο, η οποία φθάνει στο αποκορύφωμά της το 14^ο αιώνα. Από τη Θεσσαλονίκη περνά, κατά κύριο λόγο, στα Βαλκάνια η ιδεολογία και η πολιτιστική επιρροή του Βυζαντίου. Από τη χιλιόχρονη ιστορική πορεία της βυζαντινής πόλης και μέσα από τα βυζαντινά μνημεία που διασώθηκαν, η Θεσσαλονίκη θεωρείται σήμερα ένα «ανοικτό μουσείο» της βυζαντινής τέχνης και αρχιτεκτονικής.

Ειδικότερα για την άμυνά της, στα τέλη του 3ου/αρχές του 4ου αιώνα μ.Χ., τα τείχη της Θεσσαλονίκης παρουσίαζαν μια σημαντική ποικιλία κατασκευαστικών μεθόδων και υλικών, τύπων τοικοποιϊών και διαφόρων τεχνικών της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής στα αμυντικά συστήματα. Κατά τη διάρκεια του 1ου μισού του 4ου αι. μ.Χ., άρχισαν την ενίσχυση του οχυρού περιβόλου σε διάφορα τμήματα-πλευρές, συνεχίζοντας την οικοδομική αυτή δραστηριότητα και τις επόμενες δεκαετίες, κυρίως δε κατά τη βασιλεία του αυτοκράτορα Θεοδοσίου Α' του Μεγάλου. Το τελευταίο τμήμα αυτού του εντυπωσιακού αμυντικού προγράμματος, ήταν η βόρεια πλευρά του περιβόλου, που έκλεινε την πόλη από το βορρά, πάντως πριν από τα μέσα του 7ου αιώνα, όταν αυτοκράτορας ήταν ο Ηράκλειος. Τέλος στη νοτιο-δυτική πλευρά της τειχισμένης πόλης το τεχνητό λιμάνι που έκανε ο Μέγας Κωνσταντίνος (306-337 μ.Χ.) προστατευόταν από έναν μεγάλο μόλο, το Τσερέμπουλον, αναδεικνυοντάς την σε σημαντικό ναυτικό κέντρο.

Μέχρι τα μέσα του 7ου αι. μ.Χ., οι οχυρώσεις της Θεσσαλονίκης ήταν εξαιρετικά ισχυρές. Ο συνολικός περίβολος περιέκλειε έκταση περίπου

*Τα ανατολικά τείχη της πόλης στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.
The eastern walls of the city in the early 20th century.*

From the 4th century AD to 1430, when it was occupied by the Ottomans, Thessaloniki was the second city and *symvasilevoussa* of the Byzantine Empire, implementing imperial policy in the European part of the Empire. The city played a leading role in the Balkan region in the fields of learning and the arts. Often taking an independent line in spiritual and social developments, it led the way in the intellectual and religious thought of the period.

The city's vitality and dynamism remained throughout the 1,100 years of the Byzantine era, despite the many adversities and reverses it endured. With repeated sieges by Avars and Slavs in the 7th and 8th centuries, the Saracens in the 10th century and later the Bulgars, Normans and Franks from the West, the city was the centre of some of the most important military operations of the period, but none of these was able to halt its cultural development, which reached its peak during the Palaeologan years. From the 9th century onwards, the conversion of the Slavs by brothers Cyril and Methodius from Thessaloniki, who also devised an alphabet for the Slav language, represented the first extension of the city's cultural influence out into the Slav world – an influence which was to culminate in the 14th century. It was largely through Thessaloniki that the ideology and cultural influence of Byzantium were communicated to the Balkans. The monuments that remain from this thousand-year period have led the city to be described as an 'open-air museum' of Byzantine art and architecture.

In respect of the city's defences, the walls dating from the late 3rd and early 4th centuries display a significant variety of construction methods and materials, types of masonry and techniques of defensive architecture. During the first half of the 4th century, work began on strengthening the defensive ring along various sections and construction continued during the following decades, particularly during the reign of Theodosius I. The final section of this impressive fortification programme was the northern stretch of the city walls, securing the city against attack from the north, which was definitely completed before the mid-7th century and the reign of Heraclius. Finally, on the south-western side of the walled city, the artificial harbour constructed by Constantine the Great (306-337) was protected by a huge mole, the Tsereboulon, which allowed the port to develop into an important maritime centre.

By the middle of the 7th century, the fortifications of Thessaloniki had been rendered extremely robust. The walls, extending along more than 7 kilometres, enclosed an area of roughly 260 hectares. Curtain wall thickness reached at certain points 5 metres. Outside the western and eastern walls, where the surrounding land was flat, there existed a pre-wall.

Fascinating finds from archaeological research, which must continue, lead one to suggest (on the basis of clear evidence) that the Acropolis of Thessaloniki was gradually organized into a single defensive complex. From the early Christian era the northern walls of the city, with a de-

260 εκταρίων, ενώ το μήκος των τειχών ήταν πάνω από 7 χιλιόμετρα. Το πάχος των μεταπυργίων, σ' ορισμένα σημεία, έφτανε τα 5 μέτρα. Επίσης υπήρχε προτειχισμα, μόνο έξω από το δυτικό και ανατολικό περίβολο, στα πεδινά τμήματα της πόλης.

Σύμφωνα με πολύ ενδιαφέροντα ευρήματα μετά από αρχαιολογική έρευνα, που πρέπει να συνεχιστεί, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει, γιατί υπάρχουν σαφείς ενδείξεις, ότι η Ακρόπολη της Θεσσαλονίκης οργανώθηκε σε ένα ενιαίο αμυντικό σύνολο βαθμιαία. Από την παλαιοχριστιανική εποχή, υπήρχαν τα βόρεια τείχη της πόλης και ένα αποσπασμένο οχυρό (οχυρωμένος οικισμός), στη θέση όπου σήμερα αναπτύσσεται το Επταπύργιο. Το οχυρό αυτό και ο περίβολος της πόλης ενοποιήθηκαν από τα πρώτα βυζαντινά χρόνια, ενισχύοντας ταυτόχρονα την αμυντική ικανότητα του συνόλου. Κατά την παλαιολόγεια εποχή, στη βορειοανατολική πλευρά της Ακρόπολης, ένας δεύτερος, εσωτερικός περίβολος από πύργους και μεταπύργια προστέθηκε, δημιουργώντας το φρούριο του Επταπυργίου, όπως αυτό υπάρχει έως τις μέρες μας.

Στην έρευνα για το αμυντικό σύστημα της Θεσσαλονίκης, οι κύριες πύλες παίζουν έναν πολύ σημαντικό ρόλο. Σχετίζονται άμεσα με διάφορα προβλήματα της ιστορίας της πόλης και της τοπογραφίας της. Στα ανατολικά τείχη γνωρίζουμε ότι υπήρχαν: 1) η πύλη της Ρώμης, κοντά στον πύργο, όπου αργότερα κτίστηκε ο Λευκός Πύργος, 2) η Κασσανδρεωτική πύλη ή πύλη της Καλαμαρίας, στο ανατολικό άκρο (έξοδο) της κεντρι-

*Η Ροτόντα και η Αψίδα του Γαλερίου (Καμάρα).
The Rotonda and the Arch of Galerius (Kamara).*

tached fortress (or fortified settlement), stood on the site of the modern Eptapyrgio. This fortified location and the city walls were united in the first years of the Byzantine Empire, making the whole fortification system more effective. During the Palaeologan period, a second, internal wall was added on the north-eastern side of the acropolis, with towers joined by stretches of wall. Thus the Eptapyrgio fortress was created, in the form we know it today.

In the studies of the defensive system of the city, the main gateways play a very important role. They are directly related to various problems in the city's history and topography. In the eastern walls, we know of the existence of the following: 1) the Roman gate, close to the tower on whose site the White Tower was later built, 2) the Cassandreotic gate, or gate of Kalamaria, at the eastern end of the city's central axis, the Via Egnatia, 3) the Asomaton gate, probably to the north of the Rotonda (higher up, towards the Upper City), 4) the New Golden Gate, at the eastern end of Aghiou Dimitriou Street, and 5) the Anna Palaeologina Gate, at the point whether the northern wall joins the enclosing wall of the acropolis, close to the Alysseos tower. Along the western walls existed: 1) the Golden Gate, at the western end of the Via Egnatia, and 2) the Lytaia Gate, at the western end of Aghiou Dimitriou Street.

Within the port, the most important access point was the Lion Gate. There were many smaller gates of secondary importance along the east-

*Ο πύργος του ΟΤΕ,
στο χώρο της Διεθνούς
Εκθέσεως Θεσσαλονίκης.*

*The OTE Tower in
the Thessaloniki
International Fair
Grounds.*

κής οδού της πόλης, της Εγνατίας, 3) η πύλη των Ασωμάτων, πιθανότατα στα βόρεια της Ροτόντα (ψηλότερα, προς την Άνω Πόλη), 4) η Νέα Χρυσή πύλη, στο ανατολικό άκρο της οδού Αγ. Δημητρίου και 5) η πύλη της Άννας Παλαιολογίνας, στο σημείο ένωσης του βορείου τείχους με τον περιβολό της Ακρόπολης, κοντά στον πύργο της Αλύσεως. Στα δυτικά τείχη, υπήρχαν οι ακόλουθες πύλες: 1) η Χρυσή πύλη, στο δυτικό άκρο (έξοδο) της Εγνατίας οδού και 2) η Λυταία πύλη στο δυτικό άκρο (έξοδο) της οδού Αγίου Δημητρίου.

ern, north-western and western city walls, while there must also have been military gates in the line of the external ramparts.

The brief occupation of Thessaloniki by the Venetians lasted from 1423 to 1430, the year when the Ottoman forces of Sultan Murat II seized the city. Very rapidly, the Byzantine city acquired the character of an Islamic centre of the Ottoman Empire, as major public and religious buildings were erected. But Thessaloniki always retained its mix of ethnic groups, and this mix was enriched in 1492 by the arrival,

Στο εσωτερικό του λιμανιού, κυριότερη ήταν η πύλη του Λέοντος. Μικρότερες, δευτερεύουσες πύλες υπήρχαν πολλές, στην ανατολική, βόρειο-δυτική, δυτική πλευρά, ενώ στρατιωτικού χαρακτήρα πύλες πρέπει να υπήρχαν καταρχήν στα προτεινόμενα.

Η σύντομη κατοχή της πόλης από τους Βενετούς διήρκεσε από το 1423 έως το 1430, όταν τα οθωμανικά στρατεύματα του σουλτάνου Μουράτ Β' κατέλαβαν τη Θεσσαλονίκη. Η βυζαντινή πόλη απέκτησε γρήγορα τη φυσιογνωμία ενός ισλαμικού κέντρου της οθωμανικής Αυτοκρατορίας με την οικοδόμηση μεγάλων δημοσίων και θρησκευτικών κτιρίων. Ο χαρακτήρας της Θεσσαλονίκης ωστόσο είναι πολυεθνικός, στοιχείο που τονίζεται ιδιαίτερα μετά το 1492, χρονολογία εγκατάστασης μεγάλου αριθμού Εβραίων στην πόλη, οι οποίοι εξακολουθούσαν να φτάνουν σ' αυτήν από την Ισπανία, την Ιταλία και τις άλλες χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης.

Με τη σημαντική αύξηση του πληθυσμού της πόλης από τον 16^ο αιώνα και μετά αρχίζουν να διαφοροποιούνται οι παλιές οικιστικές και εμπορικές περιοχές. Οι διάφορες εθνότητες που κατοικούν στη Θεσσαλονίκη, κυρίως Εβραίοι, Μουσουλμάνοι και Έλληνες-χριστιανοί, αρχίζουν να οργανώνονται σε συνοικίες. Στο πεδινό τμήμα της πόλης κατοικούσαν κυρίως Εβραίοι και Έλληνες. Οι Εβραίοι έμεναν στο κέντρο, από την οδό Εγνατία και προς τη θάλασσα, στην περιοχή της αρχαίας αγοράς, ανάμεσα σε εργαστήρια, καταστήματα και αποθήκες. Γύρω στο 18^ο αιώνα, κοντά στο λιμάνι και στην αγορά δημιουργήθηκε η συνοικία του Φραγκομαχαλά, η οποία εξελίχθηκε σε μια πολυπληθή κοινωνία φραγκολεβαντίνων. Οι Έλληνες ήταν διάσπαρτοι κατά μήκος της Εγνατίας οδού και των ανατολικών τειχών, γύρω από τη Μητρόπολη, τον Άγιο Μηνά και το Βαρδάρη. Οι μουσουλμάνοι κατοικούσαν κυρίως στην Άνω Πόλη, στο λόφο Μπαϊρ, με το βραχώδες έδαφος και τις μεγάλες κλίσεις.

Η ιστορία της άμυνας της Θεσσαλονίκης κατά τη μακρά περίοδο της οθωμανικής κατάκτησης (1430-1912) που ακολούθησε, είναι σε μεγάλο βαθμό άγνωστη. Μέσα από την περιγραφή των επεμβάσεων που έκαναν οι Οθωμανοί στα τείχη, σε διάφορα τμήματα του οχυρού περιβάλλου, μπορούμε να προσδιορίσουμε την έκταση και το χαρακτήρα εκείνων των εργασιών. Ειδικά στα τέλη του 15ου αι./αρχές 16ου αι., οι αλλαγές στις τεχνικές της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής που ακολούθησαν τη συνεχή ανάπτυξη του πυροβολικού, απαιτούσαν την προσαρμογή και αλλαγή των μεσαιωνικών οχυρώσεων σε κατασκευές ικανές να αντιμετωπίσουν τα νέα όπλα. Οι πλέον σημαντικές επεμβάσεις που έκαναν οι Οθωμανοί στα τείχη της Θεσσαλονίκης, είναι ο Πύργος του Τριγωνίου ή της Αλύσεως, ο Λευκός Πύργος και το Φρούριο του Βαρδαρίου (Τοπ-Χανέ).

Η Θεσσαλονίκη, έδρα «Ζαντζάκιμπεη», «μουλά» και αγά Γενιτσάρων, καθώς και βάση μεγάλης στρατιωτικής δύναμης, η πόλη Selanik των Οθωμανών, ήταν ένα κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου και έπαιξε σημαντικό ρόλο σ' αυτήν την πλευρά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, καθώς ήταν το μεγαλύτερο λιμάνι της ευρύτερης περιοχής. Στα πεντακόσια χρόνια, πε-

*Η “Τύχη της
Θεσσαλονίκης” από το
Μικρό Τόξο του Γαλερίου,
που βρίσκεται στο
Αρχαιολογικό Μουσείο
Θεσσαλονίκης.*

*The ‘Fortune of
Thessaloniki’, from
the small Arch of
Galerius, currently
in the Thessaloniki
Archaeological Museum.*

in large numbers, of the first Jews from Spain, followed by successive waves from Italy and other countries in central and eastern Europe.

As the population of the city began to grow substantially in the 16th century, the old residential and commercial districts underwent a process of differentiation. The various ethnic groups – mainly Jews, Muslims and Greek Christians – began to organize themselves into separate communities. The low-lying area of the city was inhabited mainly by Jews and Greeks, with the former living mainly in the centre, from Egnatia Street down to the seafront and the area of the ancient forum, their houses located among the workshops, stores and warehouses. In around the 18th century, the Frangomahala neighbourhood grew up close to the port and the forum, evolving into a crowded district populated by Franks and Levantines. The Greeks were scattered along Egnatia and the eastern walls, around the Metropolitan Church, the Church of Aghios Minas and the Vardari area. The Muslims gathered in the Upper City, on the Bair hill, with its rocky ground and steep inclines.

The history of the defences of the city during the long period of Ottoman rule (1430-1912) remains largely unknown. Through description of the interventions made by the Ottomans to the city walls at various sections of the defensive enclosure, we can determine the extent and nature of the Ottoman contribution to the defences. In the late 15th and early 16th centuries, the changes in the techniques of defensive architecture necessitated by the increasing use of artillery meant that the

ρίπου, που ακολούθησαν την τουρκική κατάκτηση ως την απελευθέρωσή της το 1912, η Θεσσαλονίκη, σταυροδρόμι ιδεών και πολιτισμών, έπαιξε τον εκπολιτιστικό ρόλο της και στα υπόλοιπα Βαλκάνια, που βρίσκονταν στην υποτέλεια των Οθωμανών.

Η σημασία της Θεσσαλονίκης, ειδικά τα χρόνια που ακολούθησαν τη Συνθήκη του Πασάροβιτς (1718), μπορεί να αποδειχθεί από το ενδιαφέρον που έδειξαν οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις της εποχής, ανοίγοντας στην πόλη προξενεία. Τη Γαλλία ακολούθησαν η Αγγλία, η Ολλανδία και η Βενετική Δημοκρατία. Από τις εκατοντάδες πλοία, μικρά και μεγάλα, γεμάτα με ποικιλία εμπορευμάτων, ξεχυνόταν ένα πολύχρωμο πλήθος από εμπόρους και ναυτικούς από κάθε μέρος της γης. Καφές, ζάχαρη, μοσχοκάρυδο, κανέλα και πιπέρι ακολουθούνταν από μετάξια, χαρτί, κασσίτερο και φιλντισι. Πολυτελή προϊόντα ξεφορτώνονταν από την Κωνσταντινούπολη και φορτία από λάδι, εσπεριδοειδή και σφουγγάρια έφταναν από τα νησιά του Αιγαίου. Ξυλεία στέλνονταν στην Κρήτη. Δημητριακά, καπνός και ακατέργαστο μετάξι μεταφέρονταν προς την Ανατολή. Κάθε εβδομάδα, караβάνια από δεκάδες ζώα ξεκινούσαν από τη Θεσσαλονίκη για Σόφια, Σκόπια και Βιέννη.

Η όψη όμως της πόλης άρχισε να αλλάζει ριζικά από το 2^ο μισό του 19^{ου} αιώνα. Ο «εκμοντερνισμός» της Θεσσαλονίκης, οι νέες τεχνολογίες και οι πρώτες βιομηχανίες είχαν φτάσει στην πόλη, αλλάζοντας ριζικά το χαρακτήρα της. Τα ανατολικά τείχη (στο πεδινό τμήμα), καθώς και

*Το Ωδείο της Αρχαίας Αγοράς.
The Odeon of the ancient Forum.*

mediaeval fortifications had to be adapted and modified to withstand the new weaponry. The most significant interventions made by the Ottomans to the city walls can be seen at the Trigonio or Alysseos Tower, the White Tower and the Vardari Fort (Top-Hane).

Seat of a Sancak Bey, a mullah and an Agha of the Janissaries, as well as the base for a major military force, the Ottoman city of Selanik was a vital trading centre, of critical importance in the commerce of the Ottoman Empire, not to mention the largest port in the Balkan region. Over the five hundred years from the Ottoman conquest to the liberation of 1912, Thessaloniki – a crossroad of ideas and cultures – played a critical civilizing role in the Balkan regions subject to Ottoman rule.

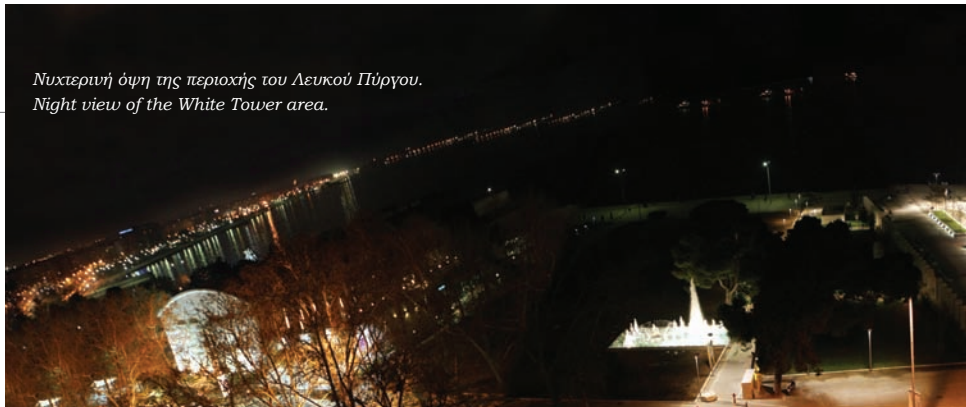
The importance of Thessaloniki, especially in the years following the Treaty of Passarovich (1718) can be measured from the interest shown in the city by the great European powers, who took steps to open consulates here. France was followed by England, Holland and the Venetian Republic. Hundreds of ships, small and large, laden with every conceivable cargo, disgorged a colourful host of merchants and sailors from every corner of the earth. Coffee, sugar, nutmeg, cinnamon and pepper were unloaded at the port, followed by silk, paper, tin and ivory. Luxury items were imported from Constantinople, while cargoes of oil, citrus fruits and sponges came from the islands of the Aegean. Ships brought timber from Crete, cereals, tobacco and raw silk from the Orient. Every

*Η παραλία της Θεσσαλονίκης.
The seafront of Thessaloniki.*

*Νυχτερινή όψη της περιοχής του Λευκού Πύργου.
Night view of the White Tower area.*

το παραθαλάσσιο κατεδαφίστηκαν από το 1866 και στη συνέχεια. Μετά την πυρκαγιά του 1890, που κατέστρεψε το μεγαλύτερο μέρος της Εβραϊκής συνοικίας στο ιστορικό εμπορικό κέντρο, η περιοχή ξαναχτίστηκε σύμφωνα με ρυμοτομικό σχέδιο, ενώ εφαρμόστηκαν τα νέα ευρωπαϊκά ρεύματα της αρχιτεκτονικής και η χρήση των νέων οικοδομικών υλικών.

Η καταστροφή όμως, που αποτέλεσε σταθμό στην οικιστική εξέλιξη του κέντρου της πόλης, ήταν η μεγάλη πυρκαγιά του 1917, που κατέστρεψε τα 2/3 της Θεσσαλονίκης και ειδικότερα την εντός των τειχών πεδινή περιοχή. Ομάδα από γνωστούς πολεοδόμους, αρχιτέκτονες και μηχανικούς, με επικεφαλής το Γάλλο αρχιτέκτονα, πολεοδόμο και αρχαιολόγο Ernest Hébrard επεξεργάστηκε ένα νέο πολεοδομικό πρόγραμμα για την πυρκαυστή ζώνη. Το σχέδιο Hébrard δεν εφαρμόστηκε όπως ήταν στην πρώτη του μορφή. Τέλος η απότομη αύξηση του πληθυσμού της πόλης με την ανταλλαγή των προσφύγων του 1922, έφερε νέα τροποποίηση στο σχέδιο, προκειμένου να καλύψει μεγαλύτερες στεγαστικές ανάγκες.

Η μεταπολεμική περίοδος υπήρξε μοιραία για την όψη και το χαρακτήρα της Θεσσαλονίκης. Η κυριαρχία της αρχιτεκτονικής της αντιπαροχής εξαφάνισε τα περισσότερα από τα παλιά κτίρια και τα ιστορικά μνημεία, τόσο στην εντός τειχών περιοχή, όσο και στις περιοχές εκτός των τειχών, κυρίως ανατολικά.

Παρόλα αυτά, στην πόλη διασώζονται ακόμη και σήμερα τα ίχνη και οι μαρτυρίες της μακραίωνης ιστορίας της, μνημεία όλων των περιόδων, έστω και αν βρίσκονται σχεδόν εγκλωβισμένα ανάμεσα σε σύγχρονες, πολυώροφες οικοδομές. Ο σκοπός αυτού του οδηγού είναι να διευκολύνει τον περιπατητή – επισκέπτη της Θεσσαλονίκης, ώστε να κατανοήσει την εξέλιξη της πόλης, να περπατήσει στα χνάρια της ιστορίας της, παρέχοντας σύντομη και υπεύθυνη πληροφόρηση για τα διασωζόμενα μνημεία, όλων των εποχών και ιστορικών περιόδων, σε ολόκληρη την περιοχή της Θεσσαλονίκης και εκτός τειχών, δηλαδή πέρα από τον κεντρικό ιστορικό πυρήνα της.

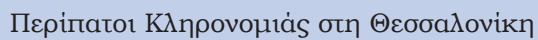
week, herds of livestock set off from Thessaloniki on the long road to Sofia, Skopje and Vienna.

But it was not until the second half of the 19th century that the look of the city began to undergo radical change. It was then that the modernization of the city began, with new technologies and the first industrial activities transforming the character of the old Thessaloniki. The eastern walls along the low-lying terrain and those along the seafront began to be demolished in 1866. In the wake of the fire of 1890, which destroyed most of the Jewish quarter in the old commercial centre, the district was rebuilt to a modern street plan, while new trends in architecture, imported from Europe, began to be seen, alongside the use of new construction materials.

But the catastrophe which proved a milestone in the planning history of the city centre was the great fire of 1917, which destroyed 2/3 of the city, particularly the low-lying areas within the walls. A team of eminent planners, architects and engineers, led by the French planner, architect and archaeologist Ernest Hébrard, drew up a new plan for the area destroyed by the fire, though the Hébrard plan was not implemented in its original form. In the end, the sudden increase in population arising from the exchange of populations in 1922 meant that the plan had to be modified to accommodate the new and much greater need for housing.

The post-war period had a fateful impact on the character and appearance of Thessaloniki. In thousands, the owners of traditional houses sold them to contractors in exchange for a share in new apartment blocks, leading to the disappearance of old and historic buildings, both within the city walls and in the areas beyond them, mainly to the east.

Yet despite this development, traces of the long history of the city still survive, with monuments bearing witness to all phases of this history – even if they are often dwarfed by the surrounding apartment blocks. The purpose of this guide is to help the visitor of Thessaloniki to understand the evolution of the city, to walk the streets and understand their history. It will provide concise and reliable information on all the surviving monuments, from all ages and historical periods, throughout the city and beyond its walls, not confining itself to the historic centre.

Heritage Walks in Thessaloniki

